

Ivo Andrić

Priče o
deci

Beograd
2011
DERETA

Godine 2011. biće obeleženo pedeset godina od uručenja Nobelove nagrade Ivi Andriću. Proslavi tog velikog i vrlo važnog jubileja pridružiće se i *GA Dereta* objavljivanjem četiri knjige Andrićevih pripovedaka u izboru Zadružbine Ive Andrića: *Fratarske priče*, *Priče o gradovima*, *Ženske priče* i *Priče o deci*.

U vreme kada su se pojavljivale, knjige Ive Andrića dočekivane su s velikom dobrodošlicom i kod nas, a i u inostranstvu, i tumačene su kao knjige koje sadrže neku posebnu zavodljivu snagu što je htela da promeni (a u tome je i te kako uspela) način umetničkog mišljenja i shvatanje odnosa u čovekovom svetu; koja je želela da drugačije upotrebi jezik i pomoću njegovog novog struktuiranja iz psihičkog i društvenog života čoveka izmami nove sadržaje, kao i slobodniji način ispitivanja, s većom idejnom, moralnom i društvenom žestinom. Ta obeležja Andrićevih proznih knjiga, a posebno knjiga pripovedaka, donela su mu karakteristike beskompromisnog pisca i istakla ga kao lucidnu gromadu srpske i evropske književnosti dvadesetog veka.

U ZAVADI SA SVETOM

Bio je u trećem razredu osnovne škole kad je nešto načuo o tom. A načuo je slučajno. Pod venjakom je, jedne majske nedelje posle podne, sedelo društvo i razgovaralo uz vino i meze. Dečak se, neprimećen, uvukao u staru razgranatu lozu i tu je sedeo na debeloj savijenoj grani, pokriven lišćem.

Imao je običaj da prisluškuje kad tako stariji razgovaraju; ne zbog onog što govore, jer od toga nije mnogo razumevao, nego zbog njihovog ponašanja i načina na koji govore. Nesposoban da prati njihov razgovor, on ih je posmatrao i pri tom mislio svoje misli i stvarao svoje zaključke.

Ti odrasli, brkati ljudi svake nedelje sede tako sa njegovim ocem u senci venjaka i s vremena na vreme kucaju se čašama u kojima je belo vino, govore glasno, upadaju jedan drugom u reč, i zajapureni, udaraju dlanom o sto. On ih nije voleo, jer ih nije volela ni majka, koja je ocu često prigovarala zbog tih sedenja i velikih troškova koje izazivaju. A bili su mu i tuđi i nerazumljivi. Njemu se činilo da oni ne govore tako glasno i živo i ne izmahuju rukama zbog toga što im je to prijatno i što tako hoće, nego što ne mogu drukčije, jer im je to kao neki zadatak, i što tako moraju da čine. On ih je žalio zbog sadržine tih razgovora, jer nikad nisu razgovarali o lepim i zanimljivim stvarima kao što su putovanja, otkrića i razni podvizi, nego uvek o cenama i robi, o kupovini i prodaji, o njemu nepoznatim ljudima i njihovim nera-

zumljivim postupcima i odnosima. Pa i pored svega toga, taj svet odraslih njega je privlačio, jer mu se činilo da ti i jeste njegovo mesto, a da samo po nekoj nepravdi sedi ovako neviđen, u lišću, ne tvrdoj lozovoj grani.

Te nedelje, dok je tako sakriven opet slušao glasno društvo svoga oca, došao je razgovor na nekog čoveka koji se zove Nikola i koji ne može da dobije posla ni zarade. Neko je tada rekao: „Neće lako ni dobiti, jer on je sumnjiv.“ Poslednja reč bila je izgovorena prigušeno, ali sa jakim naglaskom. Posle nje kao da nije imalo šta više da se kaže. Sva su lica odjednom odrvenila; nastupila je neka neprirodna tišina u kojoj se čulo zbunjeno kašljanje, ali samo za trenutak. A onda su svi stali da govore o nečem drugom, da se smeju, kao da žele da svojim besmislenim, usiljeno veselim povicima rasteraju tu neprijatnu tišinu.

Lazar je pratio sve to, ali sva njegova pažnja ostala je kod reči „sumnjiv“. Nije znao šta bi to moglo da znači ni šta se s tim Nikolom dešava, ali nejasno je naslućivao da mora biti nešto vrlo teško, i da zbog toga ljudi tako malo govore i tako neobično ćute o njemu.

„Sumnjiv!“ Sam ne zna zašto, ali tu reč nije mogao da zaboravi. Što je više napredovao u školi i što su se više otvarali pred njim neki vidici, to se sve češće pitao kakvo je pravo značenje te reči, kakav mora da je čovek na kog se ona odnosi, kako živi i kako se drugi ljudi ponašaju prema njemu. Prolazile su mu glavom svakojake slutnje i predstave, i on se trudio da od njih stvori sebi sliku toga čoveka i njegovog života. Ali stalno ga je mučila želja da o njemu sazna i nešto više od svojih nejasnih naslućivanja, nešto stvarno. Raspitivao je o tom i drugove u školi i tetku Milu, koja je volela da sa njim razgovara o svetu i ži-

votu, i često mu kazivala stvari koje od odraslih nije mogao da čuje i koje su ga bacale u duboku zamišljenost. Ali posle svih raspitivanja, on nije znao o tom čoveku ni približno onoliko koliko je želeo da zna.

Sa drugovima stvar nije išla nikako. Na njegova raspitivanja, ko je, šta je i kakav je sumnjivi čovek, oni su skretali govor na ono što njih u tom trenutku najviše zanima. Jedan je pričao o avetima i vukodlacima, drugi je lagao da je imao bicikl kakav niko u varoši nema i da je na tom biciklu mogao da stigne najbržeg konja, treći je tvrdio da je njegov tata tako jak da može jednom rukom savladati svakog čoveka, pa i tog Sumnjivog.

Sve je to sad odbijalo Lazara, jer njega je zanimao samo taj nepoznati, živ čovek sa svojom istinskom nevoljom, a ne ova nestvarna maštanja i lagarije. Sve mu je to odjednom izgledalo nedostojno i uvredljivo.

Tetka Mila, koja je inače umela tako lepo da priča, bila je u ovom slučaju škrta na rečima i uzdržljiva. Na sva njegova navaljivanja, ona mu je ponavljala jedno isto. To je čovek koji je rekao neku zabranjenu reč, nešto što se ne govori, i zbog toga je tamo negde odakle se upravlja ljudima i njihovim sudbinama, kod kotarskog predstojnika, uveden u spisak sumnjivih. Od tog trena njega nadziru i prate u svim njegovim postupcima. I... i, eto, ukratko: nije dobro i nije lako takvim ljudima. Uostalom, o tom ne treba ni misliti ni razgovarati.

To je bilo sve što je u prvi mah mogao da čuje od tetke. (Očigledno, nju nisu zanimale takve stvari i nije o nji-ma mnogo ni znala ni volela da govori.) To je bilo malo, ali dovoljno da njegovu radoznalost održi budnom. Iz glave mu nije izlazilo ono što je čuo. Sumnjiv! O tome je mi-

slio kod kuće, na ulici, u školi. Nedeljom, dok bi slušao vinom zagrejane građane koji su pili i grajali pod njihovim venjakom, on je zamišljao kako može da izgleda taj život pod sumnjom. I sve mu se činilo da to mora da je naličje ovog običnog života, neki njemu nepoznat svet iz kog, on to dobro oseća, veju neizvesnost, strah i – čudna privlačnost. Sumnjiv! Prema svemu onom što je naćuo, zamišljao je da to mora biti nekako ovako: ćovek ųivi, jede, pije, spava, ide ulicama i svršava poslove, u svemu izgleda kao i ostali. Izgleda, ali nije, nego je izdvojen, prokaųen, i već kao osuđen. I to zna svak, i on sam i oni među kojima se kreće. I pozdrave se ljudi sa njim, nemo, u prolazu, ali se niko ne zadržava, niko mu ne odlazi i niko ga ne zove, osim ako baš ne može drukćije.

U tim mislima prolazili su letnji meseci. Lazar je završio treći razred, proveo raspust na selu, vratio se i upisao u četvrti, ali nije prestao da razmišlja i raspituje o nepoznatom ćoveku. Najposle je, jednog sunćanog dana, poćetkom oktobra meseca, uspeo da vidi toga Nikolu koji ųivi pod sumnjom.

Bio je riđ, malko boginjav, imao je modre oći sa dugim, gotovo belim trepavicama. Od tih trepavica izgledalo je kao da mu u oćima lebdi osmejak. Odelo na njemu, kao kod većine malih majstora, pola narodno, pola „švap-sko“. I ništa više, i ništa znaćajnije ni zanimljivije.

Lazar je bio razoćaran obićnim i bezazlenim izgledom toga ćoveka. Trebalo se odreći slike koju je sebi stvorio o sumnjivom ćoveku i svih onih uzbudljivih maštanja kojima se toliko vremena osećao vezan za njega, ali njemu su njegove unutarne slutnje i strepnje bile bliųe i draųe od ovog što se vidi na suncu oktobarskog dana u ćaršiji. I on

se tešio: smeška se čovek i nastoji da izgleda neupadljiv i bezbrižan, ne bi li tako obmanuo sve oko sebe. Mora tako da čini, za nevolju mu je. Najposle, nije važan ni taj Nikola ni njegov izgled; glavno je svet kome on pripada. – I opet se vraćao svojim maštanjima.

Prošlo je još nekoliko nedelja. Ni o tom Nikoli ni o toj vrsti ljudi nije mogao da sazna ništa više. Svi kojima bi se obratio sa pitanjima, oštro su ili šaljivo odbijali da govore o tom sa njim. Ali on je i dalje raspitivao i hvatao tu i tamo poneku reč. Pa čak i iz nestrpljivog odbijanja, i iz njihovog ćutanja, on je, kako mu se činilo, saznavao ponešto. To nije bilo jasno ni određeno, ali dovoljno da ga podstakne na dalje razmišljanje o Nikoli i ljudima njegovog kova. Tako ga je svaki dan, i protiv njegove volje, gurao u pravcu toga nepoznatog i opasnog sveta: legne uveče i zaspi tvrdo, a kad se probudi ujutro, on vidi da mu se još malo približio, i oseća da će pre ili posle morati ući u nj, i da se u stvari samo za to i sprema.

Spremao se dosta dugo. Najposle je, negde u početku novembra, izabrao dan; i to jednu sredu posle podne, kad nema škole. Povukao se u „veliku sobu“ koja je bila sva zastrta, naročito nameštena, i služila samo za primanje poseta. U toj sobi on je i ranije provodio izuzetne i svečane trenutke. Tu je čitao ili maštao nad otvorenom knjigom, ili šetao gore-dole pevajući ili razgovarajući glasno sa zamišljenim ličnostima.

Sad je ušao, ćutljiv i mrk, u tu sobu, razmaknuo zavese na oba prozora i bacio oprezan pogled na ulicu. Sporo i nekako jezivo svečano prolazili su ljudi od kojih je on većinu poznavao. Prošao je gradski veterinar, pa upravitelj njegove škole, strog i mrgodan dugajlija, pa Boško Policija (baš

je dobro da je i on tu!), pa još neki građani, među kojima je bilo i onih koji nedeljom dolaze njegovom ocu u goste. A dečaku se činilo da oni ne zamiču iza ugla, nego se zaustavljaju i okupljaju tu ispod njegovih prozora, da bi tu bili i kao svedoci i kao sudije onog što će se sada desiti.

Povukao se malo, seo na sećiju i još jednom u mislima premerio put koji je nameravao da pređe, odmerio skok na koji se spremio. Bio je načisto sam sa sobom. On je voljan i rešen da danas, ovde, izgovori tu sudbonosnu reč „koja se ne kazuje“ i koja onog ko se usudi da je izrekne baca odmah i zauvek u svet sumnjivih i prokaženih. Na žalost, on ne zna ni sada kako ta reč glasi. Nigde i nikako nije mogao to saznati! Ali on se odlučio za nju, za nju i za sve nepoznate posledice koje ona povlači za sobom. Neće više da čeka, nego će samom tom svojom rešenošću da se prebaci u taj tamni svet koji ga već odavno tako privlači. A reč će stvarno izgovoriti naknadno, onda kad je bude saznao. Glavno je želja i odluka.

Skočio je sa sedišta. Tišina kroz koju se sada kretao bila je nova i dotle nepoznata; činilo se da ona ima neku svoju, osetnu, gustoću i težinu. Stao je raskoračen nasred sobe, okrenuo se prozorima iza kojih je bio dan i jednako prolazio svet, stegao je pesnice, isprsio se, protegnuo vrat napred i, široko otvorenih usta, ali bez glasa, bez slova jednog, samo voljom i mišlju i hriputljivim dahom „izgovorio“, zamislio da izgovara, nepoznatu reč koja se ne kazuje i ne sme kazati, a posle koje se postaje – sumnjiv.

– Eto!

Stajao je još jedno vreme tako, očekujući da će neke teške i neznane promene odmah nastupiti. Ali ništa se nije dešavalo. Postepeno je popuštala grčevita napregnutost njego-

vih mišića, i to od očiju i usta pa naniže. Na kraju je sa naporom odlepio stopala od ćilima i izišao iz „velike sobe“.

Bio je sav pretrnuo, nije osećao ništa. U njemu je samo drhtalo, kao naglo opuštena čelična opruga, njegovo sopstveno „eto!“ Eto, i to je svršeno. Nevidljivo i njemu samom još nejasno, on je prešao granicu koja ga je delila od tajanstvenog sveta sumnjivih.

Kad je napuštao „veliku sobu“, naišla je stara Tasija sa muzlicom punom tek pomuženog kravljeg mleka i upitala ga hoće li jomuže. To nevino i uobičajeno pitanje kao da ga probudi. Pa ta dobra žena i ne zna šta je sa njim! Ona i ne sluti da je on od malopre u zavadi sa celim svetom, već kao obeležen čovek i osuđen krivac. I odjednom se javi strah i ispunjuje ga vrelini nemirom koji mu se pod tabanima pretvarao u vatru i nije mu dopuštao nigde da se skrasi.

Obišao je celu kuću, a onda je uvrebao trenutak kad nikog nema u dugom hodniku, uzeo kapu, kao da krade, i izišao u čaršiju.

U želji da njegov strah i nemir ne budu primećeni i da ga ne izdaju, išao je uzdignute glave, brzo, kao što idu odrasli ljudi koji imaju jasan i poznat cilj pred sobom. Taj stav ga je stajao napora. U glavnoj ulici stali su da pale svetlosti, i neki trgovci već su unosili izloženu robu u dućan.

Kad je tako dvaput prošao kroz čaršiju, a niko ga nije primetio ni pogledao, vratio se kući. Ali i tu je sve obično. Niko ne obraća pažnju na njega; posledice njegovog postupka još ne nailaze!

U prostranoj svetloj kuhinji, koja je mirisala na vatru i čistoću, seo je na stoličicu od nebojena drveta, koju svake nedelje ribaju četkom i sapunom. Ulazile su i izlazile žene,

uz obične povike i dozivanja. Ništa se izuzetno nije dešavalo. Trebaće dugo čekati na posledice.

Sav krut, sklopljenih očiju i zabačene glave, on je očekivao ono što dalje dolazi, vreme večere, pa spavanja: prvi zalogaj i prvi san u svetu u koji je nepovratno stupio.

U jednom trenutku ušla je u kuhinju tetka Mila. (Po glasu je poznaje.) Prošla je sasvim blizu pored njega i u prolazu rekla onim svojim naročitim setno-veselim glasom:

– „Ej, Lazare, na moru vozare!“ Šta je? Što si se zamislio?

Neka moćna struja vukla je dečaka da skoči, da joj obgrli kolena, da zagnjuri lice u bogate nabore njenih dimija i da se tu sit isplače, kao nekad kad je bio sasvim mali i kad je patio od noćnih strahova. Odupirao se tome svom snagom, a njegova odlučnost je pobedila. Mila je prošla, a on je ostao u svom položaju, sklopljenih očiju, stežući zube i čvrsto prislanjajući potiljak uza zid. U njemu su njegov strah i njegova odlučnost hvatali sada neku ravnotežu i spremali se da žive tako jedno pored drugog, u očekivanju onog što će naići, što mora naići.

MILA I PRELAC

Dečak se igrao sam, na prašnom drumu, nedaleko od velikih avlijskih vrata svoje kuće. Kad nije pazarni dan ili praznik, drum je miran, gotovo pust, ali postoji uvek mogućnost i skrivena nada da će se na njemu pojaviti nešto novo, retko i uzbudljivo. Kad drum zadugo nije ništa doneo, dečak je podigao oči i, visoko iznad sebe, video da neko silazi s brega.

Padine toga neobično strmog brega stoje iznad naše kasabe gotovo okomito, kao školska tabla na kojoj se vide bele okuke kako se gube i opet pojavljuju iza niskih, kamenitih i slabo obraslih humaka preko kojih ide ugažen prečac u boji ilovače. Na tom bregu se, u visini, pojavio putnik kao sitan lik na kome se ne razaznaju ni odelo ni godine. Iščezavao je za kamenitim humkama i pojavljivao se ponovo, izlazeći iz svakog zavijutka veći i jasniji nego što je maločas u njemu nestao. Dečak ga nije gubio iz vida dok se nije pojavio na maloj zaravni, gde crvenkasti prečac uvire u belu drumsku prašinu i odakle se drum spušta pravo i naglo kao slap pred prve domove kasabe, među kojima je i dečakova kuća.

I ranije se dešavalo da dođe ovako u kasabu, izdaleka, neki stranac, škutor ili Ciganin skitnica. Dođe, isprosi što-god, zaradi ili ukrade, i produži skitnju niz beli drum koji izvire na protivnoj strani kasabe kao reka iz jezera. I svaki je izgledao čudan i zanimljiv, i svaki je izazivao u dečaku i praznoveran strah i ljubopitstvo i bezgranično sažaljenje.